

TEMEL'İN ULUSLARARASI AKRABALARI: TEMEL FIKRALARINDA UYARLAMA MÜMKÜN MÜDÜR?

International Relatives of Temel: Is Appropriation Possible for Temel Jokes?

Hami İnan GÜMÜŞ*

ÖZET

Bir fıkra karakteri olarak Temel, insanların zihinlerinde yerel kimliğiyle yer almaktadır. Ancak, Temel'in coğrafi, politik ve kültürel merkezin dışında bulunması, bu yazıda "aptal fıkrası" olarak adlandırılan fıkraların Dünya sahnesinde çeşitli kültürlerde ortaya çıkan örnekleriyle yakın benzerlikler gösterir. Temel fıkraları, merkezin dışına işaret etme, güncel olaylara ve toplumsal değişime uyum sağlama, sanayileşmedeki gelişmeye paralel olarak diğer kültürlerin aptal fıkralarıyla etkileşiminin artması gibi özellikleriyle sanayileşmiş toplumlara özgü "aptal fıkrası" özelliklerine sahiptir. Bu noktadan yola çıkılarak Temel fıkralarında uyarlamamın mümkün olduğu belirtilmekte ve bunun nasıl mümkün olduğu açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Aptal fıkraları, uyarlama, periferi, sanayileşme

ABSTRACT

Temel as a fictional joke character is perceived by the public with an emphasis on his local identity. Yet, the fact that he is geographically, politically and culturally peripheral displays a similarity with the various international examples of a joke type which is called "stupid jokes" in this article. Temel jokes have the features that are intrinsic to stupid jokes of industrial societies as can be seen in the features like being peripheral, to have the ability to reconcile with the facts of the social agenda and social change, and increasing interaction with stupid jokes of other cultures parallel to progressive industrialization in Turkey. Taking these features as a basis for the discussion whether appropriation is possible for Temel jokes, the article concludes with an affirmative answer.

Key Words

Stupid jokes, appropriation, periphery, industrialization

Bilgiye ulaşmak kolaylaştıkça ortaya çıkıyor ki Karadenizli Temel, aslında üyeleri dünyanın her köşesine yayılmış çok geniş bir ailenin parçasıymış. Fıkra formatı açısından olsun, bir fıkranın çeşitli biçimlerde uyarlanması açısından olsun, Temel fıkraları pek çok kültürün sahip olduğu bir anlatı şeklinin Türkiye'deki tezahürüdür. Peki, Temel fıkraları bağlamında kültürlerarası alışverişi olanaklı kılan koşullar nedir?

Öncelikle Christie Davis tarafından hazırlanan cingöz ve aptal şakaları tablosuna bir göz atmak temel fıkrasının hangi bağlama oturtulabileceğini bizlere gösterecektir. Davis tarafından "stupid jokes" olarak adlandırılan fıkraları "aptal(lık) fıkraları", "canny jokes" olarak adlandırılanları

ise "cingöz(lük) fıkraları" olarak tercüme edilmesi uygun görülmüştür (Bkz. Tablo 1)

Tabloda açıkça görüldüğü gibi, her ulusun ya da topluluğun temelini yerini tutan bir karakteri var. Davis, "aptallıkla ilgili fıkralar daima belli bir köy, kasaba, bölge ya da milletten olan insanlara yakıştırılmıştır" (11) diyerek aynı zamanda bu yazıda incelenen Temel fıkralarının belli bir bölgeye atfedilme özelliğinin Türkiye'ye ait bir durum olmadığı iddiasına dayanak oluşturur.

Temel fıkralarının kendine özgü bir durumu varsa bu ulusal anlamda kabul edilmiş bir karakter olan Temel'in aynı zamanda bölgesel bir karakter olmasıdır. Davis'e tekrar dönülecek olursa, yöresel olan ve etnik olan ayrımlarını incelediği şu satırlar dikkate değer:

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (hinan@bilkent.edu.tr)

“aptallıkla ilgili yöresel şakalardan etnik şakalara yöresel olanların yokoluşu pahasına gerçekleşen değişimin millî ve etnik kimliklerin yükselişinin sonucu olmasının dolaylı olarak kanıtı, ‘aptal’ kasabaları ve köyleri ile ilgili fıkraların en iyi, millî kimliğin görece zayıf ve yerel bağların çok güçlü olduğu ülkelerde yaşamakta olmaktadır”. (15)

Temel’in etnik bir fıkrâ karakteri olmadığı düşünülürse özgünlüğü anlaşılır. Türkiye’de millî kimlik inşası gerçekleşmiştir ve bu kimlik çok kuvvetli bir biçimde kendi varoluş alanını yaratmıştır. Ancak Davis’in ulusal kimlik inşasından genelleyerek bahsetmesi sebebiyle batıdaki örnekleri temel aldığı açıktır. Türkiye batılı gelişmiş ülkelerin tersine kapitalist

TABLO 1. ÜLKELERE GÖRE APTALLIK VE CINGÖZLÜK FIKRALARI

Aptallık ve cingözlük fıkralarının anlatıldığı ülke	Fıkralarda aptal grubun kimliği	Fıkırada cingöz grubun kimliği
Birleşik Devletler	Polonyalılar (ve yöresel olarak diğerleri, örneğin İtalyanlar, Portekizliler)	İskoçlar, Museviler, New England Yankileri
Kanada (Merkez ve Ontario ile Quebec Nova Scotia’lılar dahil olmak üzere sahil kesimi)	Newfoundlandliler (Newfieler)	İskoçlar, Yahudiler
Kanada(Batı)	Ukraynalılar, İzlandalılar	İskoçlar, Yahudiler
Meksika	Yukatekolar (Yukatan’dan)	Regiomontanolar (Monterrey sakinleri)
Kolombiya	Pastusolar (Nariño Eyaletindeki Pasto şehrinden)	Paisalar (Antioquia’dan)
İngiltere	İrlandalılar	İskoçlar, Yahudiler
Galler	İrlandalılar	Cardiler (Cardiganshire/ Ceredigion’dan) İskoçlar, Yahudiler
İskoçya	İrlandalılar	Aberdonianlar (Aberdeen’den) Yahudiler
İrlanda	Kerrymanlar	İskoçlar, Yahudiler
Fransa	Belçikalılar, İsviçre asıllı Fransızlar (Ouin-Ouin)	Auvergnatlar (Auvergne’den), İskoçlar, Yahudiler
Hollanda	Belçikalılar, Limburglular	İskoçlar, Yahudiler
Almanya	Ostfrieslandlılar	Swabianlar, İskoçlar, Yahudiler
İtalya	Güney İtalyalılar	Milanlılar, Cenovalılar, Floransalılar, İskoçlar, Yahudiler, Levantenler
İsviçre	Fribourg’lular, (Fribourg/ Freiburg’dan)	Cenevreliler, Baloiler, (Cenevre ve Bâle/ Basel’den) Yahudiler
İspanya	Endülüs’de bulunan Lepe sakinleri	Aragonlular, Katalanlar
Finlandiya	Karelianlar	Laihia’lılar, (Laihia’dan), İskoçlar
Bulgaristan	Şopi (Sofya kırsalından Köylüler)	Gabrovnalılar (Gabrovo’dan) Ermeniler
Yunanistan	Pontuslular (Karadeniz Rumları)	Ermeniler
Rusya	Ukraynalılar, Chukcheeler	Yahudiler
Hindistan	Sihler (Sardarjiler)	Gujaratiler, Sindiler
Pakistan	Sihler (Sardarjiler)	Hindular, özellikle Gujaratiler
İran	Raştîler (Raştî Azeriler)	Ermeniler, İsfahan ya da Tebrizliler
Nijerya	Hausalar	Ibolar
Güney Afrika	Afrikanlar (van der Merwe)	İskoçlar, Yahudiler
Avustralya	İrlandalılar, Tazmanyalılar	İskoçlar, Yahudiler
Yeni Zelanda	İrlandalılar, Maoriler Kuzey Adası, Batı Sahili sakinleri (Güney Adası)	İskoçlar, Yahudiler, Hollandalılar

endüstriyel toplumun oluşumuyla bir arada ulusal kimliğini inşa etmemiştir. Dolayısıyla, endüstriyel toplumun bir gereği gibi görülen güçlü ulusal kimlik vurgusu, Türkiye’de yerel bağların çok güçlü olduğu, genel olarak tarıma dayalı ve çarpık bir biçimde kentleşen toplum yapısıyla bir arada bulunmaktadır. Sonuçta, Türkiye’nin periferisi olan Trabzon ulusal “aptal” şehrimiz olmuş, büyük kentlerin nüfus artışıyla beraber gerçek kentler olacaklarına büyük ölçekli köyler olmaları gibi ulusal azgelişmişliğin ülke çapındaki yerelliğini oluşturmuştur.

Peki Temel’i uluslararası “aptal” fıkra karakterleri arasındaki yerine oturtan başka öğeler var mıdır? Eğer böyle bir özellik aranacaksa tartışmasız en önemlisi uyarılma veya adaptasyon diye adlandırılacak kültürlerarası fıkra transferleridir. Uyarılan fıkranın, ortasına düştüğü kültürün o andan gerçek bir parçası oluşunu daha iyi yansıttığı için uyarılma teriminin kullanılması daha doğrudur. Thomas Cartelli’nin Roger Chartier’den alıntılıdığı uyarılma pratiğinin içeriği ve bağlamı hakkındaki görüşler fıkra uyarlamaları konusunda da yol gösterici olabilecek niteliktedir:

Benim görüşüme göre uyarılma, toplumsal ve kurumsal belirleyicilerine geri götürülmüş ve kendilerini üreten belirli pratiklerde yer edinmiş söylemlerin ve modellerin (yorumlama olmaları zorunluluğu olmayan) çeşitli kullanımlarının toplumsal tarihini içerirler. Anlamı oluşturan somut koşullara ve süreçlere yoğunlaşmak, geleneksel entelektüel tarihin aksine, fikirlerin cisim bulduğunu ve yorumbilimin tersine, deneyimleri ve yorumlamaları doğuran kategorilerin tarihsel, devamsız ve birbirinden ayrılmış olduğunu kabul etmektir. 19-20

Dar bir kültürel ortama gönderme yapan bu fikirler küresel olarak fıkraların uyarılmasına yönelik okunursa, fıkraların yaratıldığı toplumsal bağlamın yani verili bir söylemin üretilme şartlarının uyarılma sürecinin tamamında ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

Davis, kültürler arası fıkra transferleri için “ genellikle değişik ülkelerde birbi-

rinin eşi fıkralar bulunur ve bazen açıktır ki bir ülkenin fıkraları başka bir ülkede tüketilmek üzere (oraya) uydurulmuş veya çevirisi yapılmıştır” demektedir (64). Bu sözlerin bağlamı endüstriyel toplumlar için aptal fıkralarıdır. Davis, için endüstriyel batı toplumlarında aptal fıkralarının inanılmaz popülaritesi mantıklı ve düzenli olan endüstriyel toplumla aptal azınlık ilişkisi temelinde anlaşılmalıdır ve mantıkla düzenin aptallıkla ve düzensizlikle olan hesabını tutan fıkralar küçük toplumsal kontrol mekanizmalarıdır (65). Yazarın bu ayrımın psikolojik temellerini derinleştirerek endüstriyel topluma has aşırı işbölümünün getirdiği yabancılaşma ve çok az şey bilme duygusunun bu toplumlara kesinlikle uyum sağlayamayan fıkra karakterleri yaratılarak hafifletildiğini, gerçek aptallığın kendilerinde değil emin ve uzak bir mesafede olduğu hissini beslediğini yazar (66). Endüstriyel batı toplumlarının ulaştığı gelişmişlik seviyesine ulaşamamış ancak azgelişmiş olarak adlandırılan ülkelerden daha ileride olan Türkiye’de, sanayi anlamında hâlâ yavaş ancak internet ve ucuz yatırım olanakları sayesinde bilişim sektöründe kayda değer bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmenin ekonomik ve sosyal sonuçlarını Türkiye buhranlı bir değişim ve dönüşüm süreci olarak şu anda yaşamaktadır. Netice olarak, Temel’in teknolojiyi kullanmadığı fıkraların sayısında gerçekleşen artışın sebebi açıktır. Bu fıkraların diğer ülkelerin fıkra dağarından alınmasını mümkün kılacak koşullar oluşmaktadır.

Denilebilir ki Temel, Türkiye’nin aynasıdır. Ülkenin ve üzerinde yaşayan insanların yaşadıkları değişim ve dönüşümler bu fıkra karakterinde kendini göstermekte, çoğu zaman Temel, her tüzel ve gerçek kişiden daha çabuk değişime tepki göstermektedir; elbette herkesi güldürmek pahasına.

KAYNAKLAR

- Cartelli, Thomas. *Repositioning Shakespeare*. Londra: Routledge, 1999.
Davis, Christie. *Jokes and Their Relation to Society*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1998.